

RESPUBLIKAMIZDAGI KO 'MIR KONLARINING ZAHIRALARI, SANOAT AHAMIYATI VA
ISTIQBOLLARI

H.X. Normamatov

Islom Karimov nomidagi ToshDTU Olmaliq filiali magistrantlari

X.R. Mamataliyev

Islom Karimov nomidagi ToshDTU Olmaliq filiali magistrantlari

B.Sh. Shakarov

Islom Karimov nomidagi ToshDTU Olmaliq filiali Konchilik ishi kafedrası professori t.f.d.

Annotatsiya. Maqolada respublikamizda mavjud ko'mir konlari, bu konlarning zahiralari, qazib olinayotgan va kelgusida qazib olinadigan zahiralari haqida ma'lumotlar berilgan. Ko'mir konlarining respublikamiz sanoatida tutgan o'rni va ko'mir konlarini qazib olish istiqbollari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar. Kaustobiolitlar, torf, yonuvchi slanetslar, qo'ng'ir ko'mir, aneorob bakteriyalar, tosh ko'mir, antratsit,

Yonuvchi qattiq foydali qazilmalar "kaustobiolitlar" deb ataladi. Grek tilidan "kaustos" – yonuvchi, "bios" – organik hayot, "litos" – "tosh", ya'ni "kelib chiqishi organik bo'lgan yonuvchi toshlar" degan ma'noni bildiradi. Ular qattiq (torf, ko'mir, yonuvchi slanetslar), suyuq (neft) va gaz (tabiiy yonuvchi gazlar) holida bo'lishi mumkin. Yonuvchi foydali qazilmalar yoqilg'i energetika bazasining asosini tashkil etadi va muhim xalq xo'jaligi ahamiyatiga ega. Hech qaysi soha yonuvchi foydali qazilmalarsiz faoliyat ko'rsata olmaydi. Ular kimyo, metallurgiya, energetika sohalari uchun asosiy xomashyo hisoblanadi. Butun dunyoda qazib olinadigan foydali qazilmalarning 85 % yonuvchi foydali qazilmalarga to'g'ri keladi. Yonuvchi foydali qazilmalarning asosiy elementlari, ya'ni yonuvchi moddalari uglerod (C) va vodoroddur (H).

Torf qatlamlari cho'kindi tog' jinslari ostida qolib ketishi bilan ko'mir hosil bo'lishi jarayoni boshlanadi. Qo'ng'ir ko'mirning paydo bo'lishi 60– 70 °C da kislorodsiz muhitda, chuqur bo'lmagan joylarda yashaydigan anaerob bakteriyalar ishtirokida ro'y beradi. Toshko'mir hosil bo'lishi uchun qo'ng'ir ko'mir yuqori bosim va 300 °C atrofidagi harorat ostidagi muhitda bo'lishi kerak. Shuning uchun toshko'mir odatda 100 m va undan qalin tog' jinslari qatlami ostida hosil bo'ladi. Antratsit toshko'mirning yuqori bosim va 500°C haroratda o'zgarishidan hosil bo'luvchi ko'mirdir. Avval qo'ng'ir ko'mir, so'ngra toshko'mir, keyin esa antratsit paydo bo'ladi. Agar torf paydo bo'lishi uchun bir necha o'n ming yil sarf bo'lsa, uning ko'mirga aylanishi uchun yuz ming, million yillar kerak bo'ladi. Uglerodning miqdori torfda 60 %, qo'ng'ir ko'mirda 78 %, toshko'mirda 92 %, antratsitda 98 %, bo'ladi [1].

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda bir nechta ko'mir konlari topilgan. Aniqlangan ko'mir zaxiralari hajmi taxminan 2 mlrd tonnani tashkil qiladi. Mutaxassislarining izlanishlari natijasida ko'mir zaxiralari miqdori 5,7 mlrd tonnadan oshishini ko'rsatgan. Angren qo'ng'ir ko'mir koni, Sharg'un va Boysun toshko'mir konlaridan hozirda qazib olinmoqda.

Angren ko'mir koni Toshkent viloyatida Angren daryosi vodiysida joylashgan bo'lib, uning maydoni 70 kvadrat kmni tashkil qiladi va zaxirasi bo'yicha eng katta ko'mir havzasi hisoblanadi. Sharq'un va Boysun ko'mir konlari Surxondaryo viloyatining tog'lik hududlarida joylashgan bo'lib, geologik va kon-texnik sharoitlari ancha murakkab hisoblanadi. Bu konlar ko'mirining sifati yuqori bo'lganligi sababli respublika xalq xo'jaligida katta ahamiyatga egadir [2].

1-rasm. Ko'mirni vagonlarga yuklash jarayoni

2-rasm. Antrasit

Yuqorida keltirilgan ko'mir konlaridan tashqari O'zbekiston bilan Turkmaniston chegaralarida joylashgan Kogurtong ko'mir koni (Termiz shahridan 110 km shimolda joylashgan) ham sanoat ahamiyatiga egadir. 1940–1957-yillarda ushbu konning yer yuziga yaqin joylashgan qismi mahalliy sanoat shaxtalari tomonidan qazib olingan bo'lib, hozirgi vaqtda konservatsiya qilingan. Konning geologik va gidrogeologik sharoitlari, ko'mirning sifati yaxshi bo'lganligi uchun uning kelgusida ishlatish samaradorligini ta'minlaydi.

Oltinsoy tumani hududida (Boysundan 50 km masofa uzoqlikda) 1 ta qatlamli ko'mir koni aniqlangan, qatlamning qalinligi 6,5 m gacha bo'lib, 500 m chuqurlikgacha joylashgan. Zaxiralari 20 mln tonna miqdorida baholangan.

Sharq'undan 30 km masofada 6 ta qatlamdan iborat kon aniqlangan. Qatlamlarning qalinligi 1,0–10,3 m, 600 m chuqurlikgacha joylashgan zaxiralari 62 mln tonna miqdorida baholangan.

Farg'ona viloyatida qalinligi 2–6 m bo'lgan 2 ta qatlamdan iborat ko'mir koni aniqlangan. Chuqurligi-500 m gacha bo'lib, zaxiralar hajmi – 84 mln tonnadan iborat.

Energiya bilan ta'minlanish muammosi doim insoniyatning nazarida bo'lib, har bir tarixiy davrda o'ziga xos masalari namoyon bo'lib kelgan. Ko'mir, neft, tabiiy gaz va boshqa energiya manbalaridan foydalanish nisbatlari yillar davomida o'zgarib keldi. Hozirgi vaqtda jahon energobalansidagi ko'mir va neftning ulushi deyarli tenglashib qolgan. Kelajakda qattiq yoqilg'i (ko'mir, yonuvchi slaneslar, torf) konlarini qazib chiqarishni ko'paytirib borish ko'zda tutilmoqda. Chunki dunyo miqyosida qattiq yoqilg'ilarning zahirasi 90% neft va gazniki esa faqat 7% ni tashkil qiladi.

O'zbekiston Respublikasida ham ko'mir asosiy energiya manbalaridan biri va sanoatning boshqa tarmoqlari uchun muhim xomashyo hisoblanadi. Mamlakat hududida joylashgan va katta ko'mir zaxiralari ega bo'lgan ko'mir konlari kelajakda ko'mir qazish hajmini yanada ko'paytirishga imkon yaratadi. O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan ko'mir konlarining zaxiralari mamlakatimiz xalq xo'jaligini rivojlantirishga katta imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Qatlamli konlarni yer osti usulida qazib olish” N.H. Sagatov Toshkent (Faylasuflar)- 2013-yil 9-10 betlar.
2. “Kon ishi asoslari” N.H. Sagatov 2-nashr Toshkent (Cho’lpon)- 2016-yil 77-78 betlar.
3. М.К. Шамаев, У.Т. Тоштемиров, Т.Е. Мельникова. (2022). ПРИМЕНЕНИЕ ИЗВЕСТНЯКА И НЕКОТОРЫХ НАТУРАЛЬНЫХ КАМНЕЙ В КАЧЕСТВЕ СТРОИТЕЛЬНОГО МАТЕРИАЛА. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH, 2(12), 615–625. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7340228>
4. Шамаев, М. К., Мельникова, Т. Е., & Тоштемиров, У. Т. (2022). МЕСТОРОЖДЕНИЯ НЕРУДНЫХ ПОЛЕЗНО ИСКОПАЕМЫХ, ИХ ПРОИСХОЖДЕНИЯ, ПРИМЕНЕНИЕ В РАЗЛИЧНЫХ ОТРАСЛЯХ НАРОДНОГО ХОЗЯЙСТВА. Uzbek Scholar Journal, 10, 74-79. Retrieved from <https://www.uzbekscholar.com/index.php/uzs/article/view/338>
5. МК, I. U. S., & Toshtemirov, U. T. (2020). Selection And Justification Of Methods For Opening The Southbay Field. IJARSET» International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology, 7(2), 12849-12853.
6. Qosimov, M. O., Shakarov, T. L. I., & Toshtemirov, U. T. (2021). Reduction and prevention of environmental hazards in underground construction. ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL, 11(1), 975-981.
7. X. T. Hojiqulov, A. I. Nishanov, & U. T. Toshtemirov. (2022). YER QA’RI RESURSLARIDAN FOYDALANISHDA EKOLOGIK XAVF OMILLARINI KAMAYTIRISH. Uzbek Scholar Journal, 10, 97–101. Retrieved from <https://www.uzbekscholar.com/index.php/uzs/article/view/342>
8. Toshtemirov, U. T. (2020). Yer qa ‘ridan oqilona foydalanish va uni muhofaza qilish. Scienceweb academic papers collection.
9. Тоштемиров, У. Т. (2018). Ер ости кон лаҳимларидан ҳалқ хўжалиги мақсадларида фойдаланиш. Scienceweb academic papers collection.
10. Toshtemirov, U. T. (2018). Yer osti boyliklaridan oqilona foydalanish va uni muhofaza qilishning ba’zi bir jihatlari. Scienceweb academic papers collection.
11. Toshtemirov, U. T. (2018). Yer qaridan foydalanish bilan bog’liq ishlarni bexatar olib borilishini taminlashning asosiy talablari. Scienceweb academic papers collection.
12. Акбаров, Т. (2015). Arkasimon moslashuchan metall mustahkamlagichni xavfli yuzasining turg’unlik darajasini aniqlash. Scienceweb academic papers collection.
13. Акбаров, Т. (2013). Массив кучланганлик ҳолатини, горизонтал лаҳим атрофида содир бўлишини таҳлил қилиш. Scienceweb academic papers collection.
14. УТ, Т. (2018). Қазиларни лаҳимларида очиқ шип тоғ жинслари ва цикларнинг турғунлик ўлчамини баҳолаш. Scienceweb academic papers collection.
15. Ҳакимов, А. (2018). Ер ости бойликларидан оқилонга фойдаланиш ва уни муҳофаза қилиш. Scienceweb academic papers collection.
16. Акбаров, Т. Г. (2021). Математическая модель расчета и оптимизации параметров буровзрывных работ. Scienceweb academic papers collection.
17. Акбаралиев, С. С. (2019). Дарзли тоғ жинси массивининг деформацияланишини ва дарзликнинг геометрик тавсифини аниқлаш. Scienceweb academic papers collection.

18. Шамаев, М. К., & Тоштемиров, У. Т. (2022). ДОБЫЧА ШЕБНЯ И ТРЕБОВАНИЯ ПРЕДЪВЛЯЕМЫЕ К ИХ КАЧЕСТВУ. ТА'ЛИМ VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 131-137.
19. Nishonov, A. I., & Toshtemirov, U. T. (2022). YER OSTIDA KON ISHLARINI BEXATAR OLIB BORILISHINI TA'MINLASHNING ASOSIY TALABLARI. TA'ЛИМ VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(10), 138-142.
20. Toshtemirov, U. T., & Ismatullayev, N. (2022). RUDANI MASSIVDAN SKVAJINALAR ZARYADLARI BILAN PORTLATIV AJRATISH VARIANTLARINING QO'LLANILISH DOIRASI. Journal of Integrated Education and Research, 1(4), 298-302. Retrieved from <https://ojs.rmasav.com/index.php/ojs/article/view/247>
21. Бердиева, Д. Х., & Тоштемиров, У. Т. (2022). УЗОҚ МАСОФАЛАРГА ҚОТУВЧИ ТЎЛҒАЗМАЛАРНИ ЭЛТИШНИНГ ОПТИМАЛ ТЕХНОЛОГИК СХЕМАСИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ. ARHITEKTURA, MUHANDISLIK VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR JURNALI, 1(3), 1-3.
22. Qosimov, M. O., Toshtemirov, U. T., Berdiyeva, D. X., & Damlajanov, F. B. (2022). YER OSTI KAMERALARNI QOTUVCHI TO 'LG 'AZMALAR BILAN TO 'LDIRISH ISHLARINI TAKOMILLASHTIRISH. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(9), 112-116.
23. Тоштемиров, У. Т. (2022). ОПРЕДЕЛЕНИЕ ДЛИНЫ АНКЕРОВ, ПРИМЕНЯЕМЫХ ВЕРТИКАЛЬНЫХ ГОРНЫХ ВЫРАБОТОК. Scienceweb academic papers collection.
24. Tolqin, U. (2022). CONSTRUCTION OF LOG CABINS AND SCHEMES OF DEVELOPMENT OF THE LOG STRIP. Universum: технические науки, (2-7 (95)), 35-39.
25. Toshtemirov, U. T. (2022). KON LAHIMINI O'TISHDA BURG'ILASH-PORTLATISH ISHLARINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH. Scienceweb academic papers collection.
26. Shamayev, M. K., Toshtemirov, U. T., Alimov, S. M., Melnikova, T. E., Berdiyeva, D. K., & Ismatullayev, N. A. (2022). Determination of the Installation Density of Anchors in the Walls of a Working with a Quadrangular Cross Section. Child Studies in Asia-Pacific Contexts, 12(1), 362-367.
27. Toshtemirov, U. T. (2022). Construction of log cabins and schemes of development of the log strip. Scienceweb academic papers collection.
28. Akbarov, T. G. (2021). INDUSTRIAL TESTS OF THE CONSTRUCTION OF A PYRAMIDAL-STRAIGHT LOG CABIN WITH COMPENSATING HOLES. Scienceweb academic papers collection.
29. Toshtemirov, U. T., & Raimkulova, S. (2021). Маhкамoвa Kh. Coвpeмeнныe мeтoды oцeнки ycтoйчивocти пopуд и pacчeтa aнкepнoй и нaбpызг-бeтoннoй кpeпeй гopныx выpaбoтoк. Central Asian Journal of Theoretical and Applied Sciences, 2(5), 29-37.
30. Тоштемиров, У. Т. (2021). Расчeт кoнcтpукции пирaмидaльнo-пpямaя вpуб c кoмпeнcaциoнными шпypaми. Scienceweb academic papers collection.
31. Toshtemirov, U. T. (2021). ANALYSIS OF LOG CABIN DESIGNS AND SELECTION OF OPTIMIZATION CRITERIA FOR THE FORMATION OF LOG CABIN CAVITIES. Scienceweb academic papers collection.
32. Исмаилов, М. Р., & Тоштемиров, У. Т. (2021). ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ РАБОТНИКОВ ПРИ ЭКСПЛУАТАЦИИ ЗДАНИЙ. ТА'ЛИМ TIZIMIDA INNOVATSIYA, INTEGRATSIYA VA YANGI TEXNOLOGIYALAR ИННОВАЦИЯ, ИНТЕГРАЦИЯ И НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ INNOVATION, INTEGRATION AND NEW.

33. Ismoilov, M. R. (2020). Foydali qazilmalarni qazib olish va atrof muhit. Scienceweb academic papers collection.
34. Тоштемиров, У. Т. (2020). Geomexanik jarayonlarning modelini yaratishda ma'lumot olish usullari. Scienceweb academic papers collection.
35. O'G'LI, T. U. T. (2020). Tabiiy resurslarni qazib olishda atrof-muhit muhofazasi. Scienceweb academic papers collection.
36. Akbarov, T. G., & Toshtemirov, U. T. (2020). Nurkhanov Kh. Khojakulov A. Recommended Support Structures for Excavations in Difficult Mining and Geological Conditions. IJARSET.«International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology, 7(2), 12798-12802.
37. Toshtemirov, U. T. (2020). Analysis of methods for calculating rational parameters of drilling and blasting operations during the transition of mining solder. The international interdisciplinary research journal ACADEMICIA, published by the South Asian Academic Research Journals CDL College of Education, 10(11), 1923-1930.
38. Toshtemirov, U. T., Raimkulova, S. M., & Mahkamova, K. S. (2020). Analysis of the stress state in the rock mass around the horizontal productions. Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR), 9(11), 245-251.
39. Норенов, У. А. (2019). Единственный в стране-учебный полигон шахты. Scienceweb academic papers collection.
40. МК, I. U. S., & Toshtemirov, U. T. (2019). Selection and Substantiation of the Method of Exploiting the Tebinbulak Deposit. IJARSET» International Journal of Advanced Research in Science, Engineering and Technology, 6(11), 11828-11833.
41. Akbarov, T. G. (2019). Determining the Length of Anchors for Vertical Works. Scienceweb academic papers collection.
42. Toshtemirov, U. T. (2019). Murakkab kon-geologik sharoitlarda tavsiya etiladigan kon lahimi mustahkamlagichlari. Scienceweb academic papers collection.
43. Toshtemirov, U. T. (2019). Kamera-stolbali qazib olish tizimida qoldiriladigan seliklarning shakli va o'Ichamlari tahlili. Scienceweb academic papers collection.
44. Тоштемиров, У. Т. (2017). Разработанный график альтернативных вариантов при оптимизации врубов. Scienceweb academic papers collection.
45. Акбаров, Т. (2016). Анализ технологии проведения горных выработок на горнодобывающих предприятиях Республики Узбекистан. Scienceweb academic papers collection.
46. Меликулов, А. (2015). Современные технологии тоннелестроения на службе развития международных связей Узбекистана вдоль древнего великого шелкового пути. Scienceweb academic papers collection.
47. Akbarov, T. G., & Toshtemirov, U. T. (2015). Analysis of mining technology at mining enterprises of the Republic of Uzbekistan. In Materials of the XIV International Scientific and Technical Conference on the topic:" Resource-reproducing, low-waste and environmental technologies of subsurface development (pp. 89-91).
48. № DGU 19175. O'zbekiston Respublikasining Dasturiy mahsulotlar davlat reestrída 10.11.2022 y. ro'yxatdan o'tkazilgan.

-
49. N.A. Ismatullayev, T.E. Melnikova, U.T. Toshtemirov. (2022). KONCHILIK KORXONALARINI LOYIHALASHDAGI MUAMMOLARNI HAL ETISHDA YUQORI SIFATLI AVTOMATIK TIZIMLARNI QO'LLASH. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH, 2(12), 626-632.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7340234>